

Ene-Silvia Sarv: "Tore, et on koole, kus lastel meeldib õppida, kus on toredad kaaslased ja õpetajad. Küsitletud 67 koolist on selliseid paraku ainult kuus."

Õpilase ja õpetaja suhe

E n e - S i l v i a S a r v

Tallinna Ülikooli õppejõud, teadur

Õpetaja ja õpilase suhe Eesti koolis jätab soovida – vastastikust usaldust, sallivust ja õiglust võiks rohkem olla.

2004.–2007. aastani viivad Tallinna Ülikooli teadlased läbi uuringu "Kool kui õpilaste arengukeskkond ja õpilaste toimetulek" (M. Veisson, V.-R. Ruus, E.-S. Sarv, M. Leino, L. Ots, K. Lukk) Küsitlus viidi läbi 67 koolis. Osales 3838 õpilast 7., 9. ja 12. klassist, 623 õpetajat, 123 koolijuhti ja ca 2000 lapsevanemat. Uuringu üks osa keskendus õpilase ja õpetaja suhetele.

Koolirõõm ja koolimure

Õpilaste koolirõõmu üle otsustades jagunevad õpetajad põhiliselt kaheks: pigem optimistliku ja pigem pessimistliku õpilaspildiga pedagoogideks.

Optimistlikumad arvavad, et lapsed tunnevad koolis rõõmu rohkem kui muret, et õpetajad on hoolivad ja tähelepanelikud, tunnid huvitavad, õpilaste hinded head, huvitegevus haarav. Õpilaste enamik on nende õpetajate arva-

tes koolis õnnelik, heatujuline, abivalmis. Õpiraskustega õpilasi aidatakse. Ka laste omavahelised suhted on head. Optimistlikud õpetajad usuvad, et õpilased peavad oma eksamite tulemusi õiglaseks ja objektiivseks ning hirm tasemetööde, (riigi)eksamite ees ei ole koolist puudumise põhjus. Nad usuvad, et õpilastel on koolis õpetajaid, keda nad täielikult usaldavad, ja et tigeidaid, kiuslikke või õnnetuid lapsi koolis peaaegu polegi.

Pessimistlikuma õpilaspildiga õpetajate arvates on lastel kooli pärast muret rohkem kui rõõmu. Õpilased ei taha koolis käia, sest õppekavad on ülekoormatud, õpe on üksluine ja koolis pole õpetajaid, keda õpilased saaksid usaldada. Õpilased on nende arvates nii üksteise kui ka õpetajate vastu tigeidad, kiuslikud, hoolimatud ja selle kõige pärast ise õnnetud. Õpilased ei usu, et ek-

samid näitavad nende õpitulemusi õiglaselt ja objektiivselt, ning hirm tasemetööde, (riigi)eksamite ees on koolieiramise oluline põhjus.

Uuring näitas, et enamikus koolides on nii positiivse kui ka negatiivse õpilaspildiga pedagooge. Optimistlikumad on põhiliselt vanemad, eriti üle 60-aastased kogenud õpetajad, pessimistlikumad aga eelkõige nooremõpetajad, mis on tõsine hoiatav signaal, sest negatiivse õpilaspildiga õpetaja ilmselt kauaks kooli tööle ei jää. Siin on mõtlemisainet õpetajakoolitajatele ja kutse aasta korraldajatele.

On koole, kus optimism on valdav ja negatiivse õpilaspildiga õpetajate rühmad peaaegu puuduvad. Paraku on ka vastupidiseid näiteid, kus just pessimistid ja negativistid on ülekaalus. Siin on mõtlemisainet koolijuhtide koolitajatele, sest koolijuhi üks olulisemaid ülesan-

	Kas sa oled eelmisel veerandil puudunud koolist kartuses, et teised õpilased narrivad, kiusavad ja peksavad sind?			Kas sa oled eelmisel veerandil puudunud koolist kartuses, et mõni õpetaja mõnitab või kiusab sind?		
	Arv	% küsitletutest	% vastanutest	Arv	% küsitletutest	% vastanutest
Ei	3612	94,1	96,2	3457	90,1	93,0
Jah	85	2,2	2,3	203	5,3	5,5
Raske öelda	56	1,5	1,5	57	1,5	1,5
Kokku vastanuid	3753	97,8	100,0	3717	96,8	100,0
Vastamata	85	2,2		121	3,2	
Kokku	3838	100,0		3838	100,0	

Tabel 1. Õpilaste vastused küsimusele, kas oled puudunud koolist kiusamise tõttu.

	Vastanuid	% vastanutest
Ei ole ühtki sellist õpetajat	1240	32,5
On üks selline õpetaja	1057	27,7
Mõned õpetajad on sellised	1302	34,2
Enamik õpetajaid on sellised	211	5,5
Kokku vastas	3810	100

Tabel 2. Õpilaste vastused väitele "Mul on koolis õpetaja(d), keda võin täielikult usaldada ja kelle poole võin oma murega pöörduda".

	Vastanuid	% vastanutest
Ei ole ühtki sellist õpetajat	1503	39,4
On üks selline õpetaja	1145	30
Mõned õpetajad on sellised	1027	26,9
Enamik õpetajaid on sellised	136	3,6
Kokku vastas	3811	100

Tabel 3. Õpilaste vastused küsimusele "Kas on õpetajaid, kes sinu arvates ei salli sind?".

Õpetaja: "Õpiprobleemidega last pigem karistatakse kui toetatakse."		Õpetaja: "Käitumisprobleemidega last pigem karistatakse kui toetatakse."	
Pole nõus	23,3	Pole nõus	17,3
Pigem ei nõustu	51,7	Pigem ei nõustu	45,0
Enam-vähem nõus	20,8	Enam-vähem nõus	31,6
Nõus	4,2	Nõus	6,1
Koolijuht: "Õpiprobleemidega last pigem karistatakse kui toetatakse."		Koolijuht: "Käitumisprobleemidega last pigem karistatakse kui toetatakse."	
Pole nõus	41,4	Pole nõus	29,9
Pigem ei nõustu	42,2	Pigem ei nõustu	44,4
Enam-vähem nõus	13,8	Enam-vähem nõus	23,9
Nõus	2,6	Nõus	1,7

Tabel 4. Õpetajate ja koolijuhtide vastused väidetele õpilaste karistamisest ja toetamisest.

	Vastanuid	% vastanutest
ei ole ühtki sellist õpetajat	1097	55,3
on üks selline õpetaja	451	22,7
mõned õpetajad on sellised	411	20,7
enamik õpetajaid on sellised	24	1,2
Vastas kokku	1983	100
Vastamata	65	

Tabel 5. Lapsevanemate vastused küsimusele "Kas lapsel on õpetajaid, kes teda teie arvates ei salli?".

selle kohta midagi kindlat öelda. 24,2% arvab, et nende koolis ei peeta koolirõõmu tähtsaks ja seda eriti ei ole ka. Seega vähem kui pool õpilastest (41,4%) usub kindlalt või enam-vähem, et koolist on neile rõõmu rohkem kui muret.

Üheseid järeltõlkeid ei saa eelnevalt teha, sest koolirõõmu tähendus on õpetajatel ja 14–18-aastastel õpilastel erinev. Et 34,6% õpilastest ei oska koolirõõmu kohta seisukohta võtta, võib näidata muuseas ka seda, et küsimus on neile ootamatu – sellest pole koolis räägitud. Teiseks – laps ja täiskasvanu tajuvad ebaõiglust erinevalt. Mis õpetajale tundub õiglase märkusena, võib eriti puberteedieas õpilase silmis olla luuseldõikav ebaõiglus, mõnitus ja kius. Samas võib õpilase süütu nali tunduda õpetajale tema vääriskust alandava jultumusena.

Arvestada tuleb ka sellega, et pessimistlikke ja negativistlikke meeleolusid kannavad koolis eelkõige need pedagoogid, kes õpetavad kitsalt oma ainet ega tegele kasvatusena – 10–12% õpetajatest. Siia kuuluvad nii need, kes leiavadki, et nende asi on vaid aineõpetus, kui ka need, kes ei tule oma tööga toime ja kellel on läbipõlemissündroom. Kui lähtuda projektsiooniteooriast, võisid need õpetajad lähtuda õpilaste koolirõõmu hinnates pigem omaenda traagilisest olukorrast kui õpilaste tegelikest meeleoludest.

Siiski peaks haridusnimesi häirima õpetajate ja õpilaste hinnangu nii suur erinevus. Õpetajatest leiab 66,1%, et õpilastel on kindlasti või enam-vähem kindlasti koolis rõõmu rohkem kui muret. Õpilastest leiab sama ainult 41,4%. Koolirõõmu peaks olema meie koolikultuuris palju rohkem, sest rõõm on tähtis osa eneseloomisest. Kooli- ja tööõõm on see, mis eristab sunnitööd vabast ja loovast tööst – kui parafraaseerida Saint-Exupéryd, Foucault'd, Frommi, Maslow'd.

Sõbralikkus ja kiuslikkus

Õpetajatest teab iga viies, et mõni tema kooli õpilane puudus viimasel aastal koolist kartuses, et õpetaja teda mõnitab või kiusab.

Juhtkonna liikmetest on 15,8% nõus või enam-vähem nõus väitega, et selliseid õpilasi nende koolis on. Ainult pool

deid on vältida halva meeleolu domineerimist koolis.

Õpetajatest on 11,6% kindlalt veendunud, et õpilastel on koolist rõõmu rohkem kui muret. 54,5% on selle väitega enam-vähem nõus. Nõus ei ole 33,9% ankeedile vastanud õpetajatest. Seega on Eesti koolis optimistlikult meelestatud õpetajad ülekaalus.

Õpilastest on 13,7% täitsa kindel, et koolist on rõõmu rohkem kui muret, ja 27,5% on selle väitega enam-vähem nõus. Seevastu 34,6% lastest ei oska

juhtkonnast on kindel, et nende koolis pole ükski laps õpetaja kiusu tõttu koolist puudunud.

Õpetajat kui kiusajat kardavad õpilased üle kahe korra rohkem kui kaasõpilasest kiusajat. Näeme ka seda, et õpetajad teavad küll, et lastel on mõne nende kolleegi kiuslikkusega tõsiseid probleeme, kuid olukorra parandamiseks ei ole midagi olulist ette võetud.

Kui palju aga on tegelikult õpilasi, kes on koolist õpetaja kiusu tõttu puudunud, näitab tabeli 1 parem pool. See arv on 5,5% ehk 30 õpilasega klassis 1–2 õpilast.

Usaldus ja usaldamatus

Uuring näitas, et Eesti koolis on tuntav usalduse defitsiit.

Õpilastest väidab vaid 5,5%, et enamik nende kooli õpetajatest väärrib usaldust. Samas tervelt kolmandikul õpilastest – nii murdealistest kui kohe-kohe elluastuvatest noortest – pole koolis ühtki usaldusväärset õpetajat ja teisel kolmandikul on vaid üksainus usaldusväärne õpetaja (vt tabel 2).

Vaevalt, et oleksime rahul töökohaga, kus meie otsesed “ülemused” pole usaldusväärsed, kuid suur osa õpilastest peab sellega leppima. Tegelikult on probleem laiem, sest ka õpetajat ennast ei usaldata paljudes küsimustes, ka õpetaja ise pole autonoomne professionaal, vaid pigem kontrollimise objekt (järelevalve, aruandlusdokumendid, hindamiseeskirjad jms). Kas õpetaja saab nii olla oma õpilastele vaba kodaniku eeskujut?

Õiglus ja ebaõiglus

Õpilaste poolelt vaadatuna on lugu õiglusega koolis enam kui kriitiline. Õpilastel paluti väljendada oma nõusolekut väitega “Enamik õpetajaid kohtleb mind õiglaselt”. Ainult 12,6% õpilastest oli selle väitega täiesti nõus ja 61% oli enam-vähem nõus. See tähendab, et ligi veerand õpilastest tajub, et neid kohteldakse koolis suuremal või vähemal määral ebaõiglaselt.

Õpetajate hinnangud tekitavad aga suurematki muret. 40,3% õpetajatest arvab, et 7. klassi lapsed peavad enese kohtlemist ebaõiglaseks ja 28,5% õpetajatest arvab seda 9. klassi õpilastest.

	Olen		Minu põhiline töökoormus on			Töötan		Meie kool kasutab		
	naine	mees	neijandas kooliastmes	põhikoolis	algkoolis	aineõpetajana	klassiõpetajana	traditsioonilist klassitunnisüsteemi	tsükliõpet	klassiõpetajat 6. klassini
Pole nõus	14 2,6%	3 5,6%	11 5,7%	10 2,4%	2 1,6%	16 3,1%	2 1,8%	10 2,1%	5 4,2%	5 4,5%
Pigem ei nõustu	68 12,5%	4 7,4%	29 14,9%	48 11,4%	13 10,2%	62 12,2%	8 7,1%	58 12,1%	14 11,8%	20 18,0%
Enam-vähem nõus	269 49,6%	30 55,6%	98 50,5%	217 51,7%	68 53,1%	254 49,8%	60 53,1%	251 52,2%	63 52,9%	45 40,5%
Nõus	191 35,2%	17 31,5%	56 28,9%	145 34,5%	45 35,2%	178 34,9%	43 38,1%	162 33,7%	37 31,1%	41 36,9%
Kokku	542	54	194	420	128	510	113	481	119	111

Tabel 6. Õpetaja: “Ma usun, et mõistan üld- ja kooliastme pädevuste vajalikkust.”

	Olen		Minu põhiline töökoormus on			Töötan		Meie kool kasutab		
	naine	mees	neijandas kooliastmes	põhikoolis	algkoolis	aineõpetajana	klassiõpetajana	traditsioonilist klassitunnisüsteemi	tsükliõpet	klassiõpetajat 6. klassini
Pole nõus	261 47,2%	20 35,7%	75 38,1%	195 45,3%	73 55,7%	228 43,8%	67 58,3%	222 45,5%	56 46,3%	52 45,6%
Pigem ei nõustu	213 38,5%	20 35,7%	77 39,1%	171 39,8%	43 32,8%	209 40,2%	38 33,0%	192 39,3%	47 38,8%	52 45,6%
Enam-vähem nõus	61 11,0%	13 23,2%	33 16,8%	50 11,6%	14 10,7%	63 12,1%	10 8,7%	60 12,3%	12 9,9%	9 7,9%
Nõus	18 3,3%	3 5,4%	12 6,1%	14 3,3%	1 0,8%	20 3,8%	0 0	14 2,9%	6 5,0%	1 0,9%
Kokku	553	56	197	430	131	520	115	488	121	114

Tabel 7. Õpetaja: “Olen eelkõige oma aine õpetaja. Kasvatus ja üldpädevuste arendamine on minu jaoks teisejärguline.”

Seega umbes kolmandik õpetajatest teab, et koolis on õiglusega probleeme.

Õpetajate arvates muutub olukord vanemates klassides paremaks. Kui 7. klassi kohta leidis ainult 59,7% õpetajatest, et õpilaste arvates kohtleb enamik õpetajaid neid õiglaselt, siis 9. klassis oli see arv 71,5% ja 12. klassis 87,5%. Kas vanemad õpilased suudavad ennast õpetaja ebaõigluse eest paremini kaitseda? Või on nende hinnangud ja taju objektiivsemad?

Täendusrikas on, et täiesti nõus on õiglase kohtlemise väitega vaid 3–3,6% õpetajatest.

Sallimine ja sallimatus

Mis tunne on olla koolis n-õ kutsumata külaline? Kindlasti ebameeldiv. Ometi on just selline tunne koolis paljudel õpilastel.

Õpilastest on ainult 39,4% kindel, et kõik õpetajad koolis neid sallivad. Võib taas arutleda, kuivõrd objektiivne-sub-

jektiiivne õpilase taju on. Paraku – laps vastab nii, nagu ta tunneb. Kui aga lapse tunne on ekslik, kes siis saab seda talle selgitada? Usaldusväärne, õiglase ja salliv õpetaja. Järelikult on sellistest õpetajatest ikkagi nappus.

Lapsevanemad peavad kooli õiglasemaks kui õpilased. Tervelt 55% neist (laste 39,4% vastu) on kindel, et nende lapsel pole koolis ühtki sallimatut õpetajat ja ainult 1,2% (laste 3,6% vastu) leiab, et enamik õpetajad nende last ei salli. Teisest küljest – kui 22,7% lapsevanematest usub, et üks õpetaja nende last ei salli, ja 20,7%, et mitu õpetajad ei salli, on põhjust muretseda õpetajate madala professionaalsuse pärast, sest meisterõpetaja ei näita iialgi oma antipaatiad välja – kui tal neid üldse on!

Aitamine ja karistamine

Mõnigi kord on küsitud, kus on koolivägivalda juured ja miks sellest üle ei saada. Uuringu põhjal võib väita, et üks vägivaldsuse põhjus on tänane koolikultuur, kus õpi- ja käitumisprobleemidega õpilasi abistamise asemel hoopis karistatakse. Karistuse eelistamist aitamisele on tõdenud iga neljas õpetaja ja iga kuues kooli juhtkonna liige.

Abi vajavate õpilaste nii ulatuslik karistamine tuletab tahtmatult meelde Michel Foucault' raamatut "Järelevalve ja karistamine", kus modernistlikku kooli ja haiglat võrreldakse vanglaga (panoptikum). Näib, et Eesti pedagoogiline kultuur on endiselt tööstusühiskonnale omaselt modernistlik, pigem massi dresseeriv kui inimese ainukordset arengut toetav.

Õpetaja ja kasvataja

Väitega "Meie koolis on kasvatus prioriteediks" oli täiesti nõus 24,4% ja enam-vähem nõus 51,9% vastanuist. Seevastu 23,7% õpetajaist leiab, et nende koolis kasvatus prioriteediks pole.

Õpetajatest peab 3,4% end kindlalt ainult aineõpetajaks, kelle jaoks kasvatus ja üldpädevuste arendamine on teisejärguline, 12,4% õpetajatest on selle määratlusega enam-vähem nõus. See-ga ligi 15% õpetajatest on seda meelt, et nad on eelkõige oma aine õpetajad ja mitte laste üldpädevuste arendajad. Valdavalt on sellel seisukohal meesõpetajad (28,6% meesõpetajatest) ja neljanda

kooliastme õpetajad (22,9% neljandas kooliastmes õpetavatest õpetajatest).

Üllataval kombel arvas ka kümme klassiõpetajat-klassijuhatajat, et kasvatus pole nende ülesanne!

Niisiis nõustub sellega, et nad on pigem oma aine õpetajad kui üldpädevuste arendajad, kokku 28,6% meesõpetajaid ja üle poole vähem naisõpetajaid (14,3%). Sama arvamus 22,9% neljanda kooliastme õpetajalt on mingil määral mõistetav, kui arvestada, et vastanute hulgas oli ka mitu nn eliitkooli. Et 14,9% põhikooli- ning isegi 11,5% algkooliõpetajatest peab end pigem aineõpetajaks kui üldpädevuste arendajaks, viitab võimalikele kasvatusprobleemidele neis koolides.

Õiglus, sallivus, usaldus

Kes oleks nõus töötama kohas, kus ta pidevalt tajub, et teda ei usaldata, et kaaslased ja ülemused teda ei salli, kus tihti otsustatakse tema üle mitte õigluse, vaid mingite muude ebamääraste või suisa "võõraste" kriteeriumide alusel? Või kui kaua sedasorti perekond koos püsiks?

Aga õpilane on sunnitud seda kõike aastate kaupa välja kannatama. Ime siis, kui mõnelgi tekib võõristus kooli vastu – kuni selleni, et tuhatkond põhikoolilast igal aastal kooli pooleli jätab. Tore, et on koole, kus lastele meeldib õppida, kus on toredad kaaslased ja õpetajad. Küsitletud 67 koolist on selliseid paraku ainult 6.

Tahan rõhutada, et enamik lapsi tunneb end koolis üsna hästi – neil on seal sõpru ja üldiselt asjad korras. Samas – kaksteist, aga paljude jaoks, paraku, vaid kaheksa-üheksa aastat koolis peaks olema kõigiti, ka emotsionaalselt turvaline ja arendav aeg igapähele. Ka selleks, et nende lapsi kord kümme-kon-na aasta pärast ei hirmutataks kooliga.

Kirjandus

1. Brofenbrenner, U. Developmental Ecology Through Space and Time: A Future Perspective. In P. Moen, G. H. Elder, Jr., K. Lüscher (Eds.), Examining Lives in context. American Psychological Association, Washington, DC, 1995. 619–647.

2. Fullan, M. Hargreaves, A. What's worth fighting in your school? New York, Teacher College Press, 1996.

3. Kallasmaa, T. Isiksus ja kohanemine. – Isiksusepsühholoogia. (koost Allik, J., Realo, A., Konstabel, K.) TÜ Kirjastus, 2003. 139–168.

4. Lazarus R. S., Folkman, S. Stress, appraisal and coping. N. Y., Springer Publishing Company, 1984.

5. Lazarus R. S. Emotion and adaptation. New York, Oxford, Oxford University Press, 1991.

6. Ruus, V.-R., Veisson, M., Sarv, E.-S., Ots, L., Leino, M., Lukk, K. Kool kui arengukeskkond ja õpilaste toimetulek. Haridus muutuste ja traditsioonide keerises. I. Kraav, U. Kala, T. Pedastsaar (toim). Tartu, Eesti Akadeemiline Pedagoogika Selts, J. Käisi Selts, 2005. 109–120.

7. Sarv, E.-S. Õpetaja: õpilane ja õpilase arengu toetamine. Haridus muutuste ja traditsioonide keerises. I. Kraav, U. Kala, T. Pedastsaar (toim). Tartu, Eesti Akadeemiline Pedagoogika Selts, J. Käisi Selts, 2005. 26–36.

8. Sarv, E.-S. Eripalgeline ja arenev Eesti kool. Riigikogu Toimetised RiTo, 2005, 11. 76–85.
<http://www.riigikogu.ee/rva/toimetised/rito11/artiklid/15sarv.htm>

9. Sarv, E.-S. Õpetaja ja kool uuringute peeglis. Elukestev õpe – tõkked ja sillad. (koost R. Laja, K. Loogma, toim R. Vürmer). Tallinn, Eesti Haridusfoorum, 2006. 85–112.